

DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN ANLATMASINDA BİREYSELLİK VE TOPLUMSAL BÜTÜNLÜK

Individuality and Unity of The Society in The Narrative of
Boğaç Han The Son of Dirse Han

Intégralité sociales et individualité dans le récit
"Dirse Han Oğlu Boğaç Han"

Doç. Dr. Metin EKİCİ*

ABSTRACT

The Book of Dede Korkut, which contains twelve epic stories and the sayings of Grandfather Korkut, is one of the most read and evaluated creation of Turkish literature. Since the book, each time, provides the best taste of literature for its readers, it should be read several times.

This article deals with the individuality and unity within family and society in the story of Boğaç Han the Son of Dirse Han, which is the first narrative in the Book of Dede Korkut. In order to achieve this, first of all, the plot structure of the narrative is summarized, and then the understanding of the ideas of individuality and unity is explained.

Key Words

Dede Korkut, Individuality, Family, Society, Unity

Kendisini oluşturan oniki anlatma ve Korkut Ata'nın hikmetli sözlerinin yer aldığı kısımla birlikte Dede Korkut Kitabı Türk edebiyatının en çok okunan ve incelenen, hakkında en çok yazılan bir yaratmasıdır. Genel olarak Türk kültürü, özel olarak da Türk edebiyatı ile uğraşan hemen herkesin okuduğu ve okuması gereken anıt eserlerden biri olan bu kitap hakkında ne kadar çok yazılsa yine de azdır. Çünkü kitabı her okuyuşta yeni unsurlar keşfetmek, bir edebî eserin okuyucusuna verebileceği estetik duyguyu ve zevki bir daha tatmak mümkündür. İşte bu anlayışla her sene en az bir defa daha Dede Korkut Kitabı'nı baştan sona okumayı alışkanlık haline getirdiğimi ve her okuyuşta daha önce göremediğim yeni bazı özelliklerin farkına vardığımı söylemeliyim.¹

Dede Korkut Kitabı üzerinde araştırma yapanların sordukları sorulardan

biri de, kitapta kendilerinden bahsedilen Oğuz Beyleri'nin yaşadığı devir kabul edilen 9-11. yüzyıllardan çok daha sonra, yani 15-16. yüzyıllarda yazıya geçirilme sebebidir. Tabii ki, geçmişte yaşamış atalarımızın hatıralarını canlı tutmak, bazı Oğuz kahramanlarının başarılarını dile getirmek önemli, ama tatmin edici değildir. Bize göre, kitabın ismini bilmediğimiz yazarı, kendi yaşadığı yüzyıldaki sorunlara geçmişten bazı örnekler vererek bir çözüm bulma çabasıdır. Dede Korkut Kitabı bu çabanın sonucunda yaratılmış bir eser olmalıdır. Yazarın amaçlarından en önemli olanı ise, hiç şüphesiz, kendi devrindeki toplumun içinde bulunduğu karmaşadan çıkış yolları hakkındadır. Yazar, daha ilk anlatmada toplumsal birlik ve bütünlük fikrinin, aile ve birey temeline dayandığını edebi bir dille ve destan sanatının en güzel örnekleriyle kendi toplumuna ve ken-

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

dinden sonra yaşayacak olan Türk milletine gösterme çabasıdır ve bu çabasında da son derece başarılıdır.

Bu makalede, Dede Korkut Kitabı'ndaki birinci anlatma olan "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" anlatmasında "birlik ve bütünlük" fikrinin anlatmanın kurgusu içinde nasıl verildiği ele alınacaktır. Bu amaçla, ilk önce anlatmanın yapısı özetlenecek ve yapının üzerine kurulduğu temel düşünce olan "birlik ve bütünlük" fikrinin kitapta nasıl verildiği açıklanmaya çalışılacaktır.

"Dirse Han Oğlu Boğaç Han" anlatmasının ana temasının "baba-oğul çatışması" olduğu söylenmektedir.

Bu anlatma, yapısı bakımından ele alındığında, onu ilk defa okuyan bir kişi üzerinde, iki ana bölümden oluşmuş bir yapıda kurulmuş izlenimi uyandırmaktadır. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, Dirse Han'ın, Bayındır Han'ın ziyafetinde hakaret kabilinden bir tavırla karşılaşmasından, Boğaç'ın doğup, ad almasına kadar olan kısmı anlatmanın birinci bölümü olarak kabul edilebilirse, Boğaç'ın kendi kırk yiğidiyle eğlenmeye başlamasının kışkanılmasından, Dirse Han'ı hain kırk yiğidin elinden kurtarılıp, toy yapılarak anlatmanın bir sonuca bağlandığı noktaya kadar olan kısım da ikinci bölüm olarak değerlendirilebilir.

Anlatmanın bu iki bölümlü yapısı da kendi içinde alt dilimlere ayrılmaktadır. Bunları maddeler halinde fazla ayrıntıya girmeden özetleyecek olursak ve birbiri ile bağlantılı gruplar haline getirip, daha büyük kümelerde toplarsak, aşağıdaki "hareket" veya "olay" dizilerini ve bunların oluşturduğu kümeleri elde etmek mümkün olur.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasının Özeti:

1. Bayındır Han'ın ziyafet vermesi ve ziyafete katılma şartları.

2. Dirse Han'ın ziyafete gitmesi ve şartlara uygunlukta üçüncü sırada yer alması.

3. Dirse Han'ın çocuksuz oluşu dolayısıyla ayıplanması ve ziyafet yerinden ayrılması.

4. Dirse Han'ın çocuksuzluk için çare araması.

5. Çare bulunması ve doğum.

6. Bayındır Han'ın boğa ve deveyi güreştireceği yerde Dirse Han'ın oğlunun bulunması.

7. Oğlanın boğayı yenmesi.

8. Adsız olan oğlanın, boğayı yenmesi üzerine Boğaç adını alması.

9. Boğaç'ın kırk yiğidiyle birlikte eğlenmesinin, babasının kırk yiğidine kışkanılması

10. Dirse Han'ın yiğitlerinin Boğaç'a iftira atmaları.

11. Dirse Han'ın yiğitlerine inanması ve oğlunu öldürmeyi kabul etmesi.

12. Dirse Han'ın, oğlunu ava götürüp, orada yaralayarak öldü diye bırakması.

13. Dirse Han'ın hanımının, oğlunu sorması ve aramaya çıkması.

14. Hızır'ın gelip, Boğaç'a yarasının nasıl tedavi edileceğini bildirmesi.

15. Boğaç'ın, annesi tarafından bulunup, Hızır'ın söylediği şekilde tedavi etmesi.

16. Dirse Han'ın yiğitlerinin, Boğaç'ın ölmeyip, geri döndüğünü öğrenmeleri.

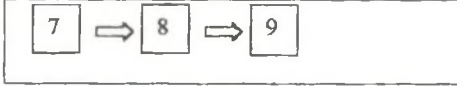
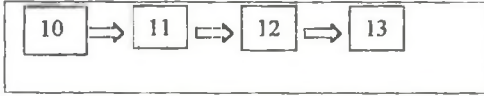
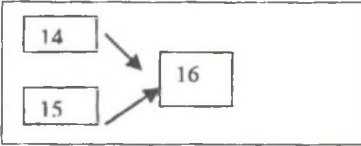
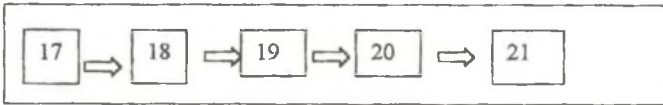
17. Boğaç'tan korkan hain kırk yiğidin Dirse Han'ı esir alıp, kaçmaları.

18. Boğaç'ın annesinin Dirse Han'ı kurtarmak için Boğaç'ı göndermesi.

19. Dirse Han'la Boğaç'ın karşı karşıya getirilmek istenmesi.

20. Dirse Han'ın oğlunu tanınması.

21. Hain kırk yiğidin yakalanıp cezalandırılmaları ve Oğuz Boyu'nun bu başarıyı kutlamaları.

Boğaç Han Anlatmasının Şematik Özeti:**ŞEMA:1****I. Kahramanın Doğumunu Hazırlayan Sebepler ve Doğum.****H. Kahramanın Ad Alması.****III. Kahramana İftira Atılması ve Baba-Oğul Çatışması.****IV. Kahramanın İyileşmesi.****V. Baba-Oğul Bütünleşmesi ve Hainlerin Cezalandırılmaları**

ŞEMA:2**I. Bölüm: Kahramanın Yaratılması.****I. Çocuksuzluk, Çare Arama ve Doğum.****II. Kahramanın Ad Alması.****II. Bölüm: Kahramanın, Ailenin ve Toplum Bütünlüğünün Kurulması.****III. Kahramana İftira Atılması ve Öldürme Girişimi.****IV. Kahramanın Kurtulması.****V. Kahramanın Babasını Kurtarıp, Aile ve Toplum Bütünlüğünü Sağlaması.**

Görüldüğü üzere Dirse Han oğlu Boğaç Han anlatması, yirmibir adımlık bir olaylar dizisinden meydana gelmekte ve bu diziler de kendi aralarında beş seride toplanmaktadır. Beş serilik yapılar da kendi aralarında iki büyük kümeyi oluşturmakta ve bu iki büyük kümenin birleşmesi sonucunda anlatma ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda sıraladığımız olay örgüsü içine yerleştirilen “birlik ve bütünlük” fikrinin bu örgü içinde nasıl vurgulandığını ilk diziden başlayarak, sona kadar değerlendirelim.

Toplumdan bireye veyahut da bireyden topluma giden bir sıralama çerçevesinde Boğaç Han anlatması sürekli olarak üç bütünlük, yani bireyin, ailenin ve toplumun bütünlüğünün önemini vurgulamaktadır. Anlatma, bir toplumun ayakta durabilmesinin, sağlıklı bir şekilde bir arada yaşamasının temel şartı olarak, bireyin kendi içinde, ailenin kendi içinde ve de toplumun kendi içinde bir bütün oluşturmasının gerekliliğini anlatmaktadır. Bireyin, ailenin ve toplumun birlik ve bütünlüğünü zedeleyen durumlar anlatma içinde çeşitli olaylarla örneklenmekte ve bunların çözümleri üzerinde durulmaktadır. Anlatmada “açkapa” veya “sorun-çözüm” yöntemi bir şekilde uygulanmakta, birlik ve bütünlük fikri farklı açılardan, farklı örneklerle gösterilmekte ve anlatma bu tarzla bir sonuca bağlanmaktadır.

Anlatmanın açılışı Hanlar Hanı Bayındır Han’ın bir ziyafeti ile yapılmaktadır. Bu ziyafete Oğuz Boyu’na mensup bütün beyler davetlidir. Burada dikkati çeken ilk özellik ziyafet fikri etrafında yoğunlaştırılan toplumun birlik ve bü-

tünlük içinde olması fikridir. Bayındır Han’ın ziyafeti toplumun ve hatta devlet bütünlüğünü vurgulayan nitelikte bir gelenektir. Ancak bu birlik ve bütünlük yapısı da kendisine vücut veren daha alt birlik ve bütünlüklere, başka bir ifadeyle Oğuz boyunu oluşturan ailelerin kendi iç birlik ve bütünlüklerinin sağlanmasına bağlıdır.

Bayındır Han’ın şahsında ve verdiği ziyafette temsil edilen bütünlük fikri, onun verdiği emirde de görüleceği üzere, belli kurallara bağlı kalındığında gerçekleşmektedir. Ziyafette oğlu olanların ak otağa, kızı olanların kızıl otağa ve oğlu kızı olmayanların kara otağa buyur edilmelerinin ve bu özelliklerine göre kendilerine ikramda bulunulması şartı, toplum birlik ve bütünlüğünü sağlayan daha alt bir bütünlük yapısına, yani aile bütünlüğüne gönderme yapmaktadır. Aile bütünlüğünün sağlanması, anne-baba ve çocuğun bir arada bulunmasıyla mümkündür. Diğer taraftan, çocuksuz olan ailelerin toplum yapısından tamamen dışlanması söz konusu değildir. Ancak toplumsal bütünlüğün sağlanmasında aile bütünlüğünün önemi ve vazgeçilmez olduğu da son derece etkin bir şekilde gösterilmek zorundadır. İşte bu sebeplerden dolayı Dirse Han ziyafete davet edilir, ancak toplumdaki yeri ve konumu aile bütünlüğünü sağlamadaki durumuna göre belirlenmektedir. Başka bir ifadeyle, Bayındır Han’ın ziyafetine katılanlar çocuk sahibi oluş ve olmayış özelliklerine ve de toplumun çocuk konusundaki ihtiyacı karşılama özelliklerine derecelendirilmektedir. Hayvan sürülerinin beslenmesine dayalı ekonomik bir yapıya sahip olan ve bu yapı dolayısıyla

da sürekli yeni otlaklara ihtiyacı olan bir toplumda, insan fizik gücüne göre yapılan sıralama sonucunda oğlu olanlar ak otağa, kızı olanlar kızıl otağa, çocuksuz olanlar ise kara otağa oturtulacaktır. Böylece bir taraftan aileler arasında dereceleme yapılırken, bir taraftan da “karalık” fikri ile bir eksiklik vurgulanacak, aile bütünlüğünü tam olarak sağlayamamış olan Dirse Han’ın bu eksikliği en güzel bir şekilde vurgulanacaktır.

Özetlemek gerekirse, aile bütünlüğü anne-baba ve çocuk sahibi olmakla tamamlanması mümkün olan bir birlik olarak değerlendirilmektedir. Dirse Han’ın durumu bu bütünlük fikrine uygun olmadığı için kendisi kara otağa oturtularak, aile bütünlüğünü sağlamadaki eksikliğinden dolayı ayıplanmaktadır. Bu ayıplama da, ilgili şahsa, Dede Korkut Kitabı’nın renk estetiği çerçevesinde ve Türk mantığının düşünceleri renklerle ifade yeteneğinin kullanılması yoluyla ve de kültürel ve edebî sanatların en güzeli kullanılarak belirtilmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken bir başka durum da, Bayındır Han’ın emrinde bulunan ve tekrar tekrar vurgulanan “çocuksuz kişinin ayıplanmasını” dinî bir çerçeveye oturtma girişimidir. İslamiyet’in, çocuksuz ailelerin ayıplanması konusunda gizli veya açık olarak belirttiği bir ifade söz konusu değildir. İslamda, insanların veya ailelerin çocuk sahibi oluşlarına göre sınıflandırılmaları, sosyal statü kazanmaları ve yahut da ödüllendirilmeleri veya cezalandırılmaları konusunda bir ayırım yoktur. Tanrının çocuksuz aileyi ayıplayacağı düşüncesi, yukarıda açıkladığımız gi-

bi, Oğuz boylarının hayat tarzı olan göçebe-hayvancı toplumun çocuğa ve özellikle de erkek çocuğa ve insan fizik gücüne duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.

Anlatmanın bir sonraki adımında Dirse Han’ın ziyafetten ayrılışı ve aile bütünlüğünü zedeleyen çocuksuz olma durumunu ortadan kaldırmak için hanımıyla söyleşmesi yer alır. Buradaki karşılıklı söyleşme, tamamen “eksikliğin” veya aile bütünlüğünün bozulmasına yol açan durumun sebebi ve ortadan kaldırılması için ne yapılması gerektiği konusunda yoğunlaşmaktadır. Burada açıkça belirtildiği üzere, Dirse Han’ın eksikliğini duyduğu sadece bir çocuk değil, aynı zamanda bir erkek çocuktur. Dirse Han, aile bütünlüğünün sağlanmasında esas itibarıyla bir oğul eksikliği duymaktadır. Bu durum da yine, Oğuz Boyu’nun hayvan sürülerinin korunmasında, yeni otlaklar elde edilirken çıkacak çatışmalarda erkek fizik gücüne duyulan toplumsal ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.

Çocuksuzluk, genellikle de oğulsuzluk, daha başka halk anlatmalarında, örneğin; destanlarda, hikayelerde ve masallarda çok sık karşımıza çıkan bir yapıdır. Anlatmaların çoğunda varlıklı yöneticilerin kendilerinin yerine geçecek bir varise sahip olmadıkları için üzüldükleri ve çocuk sahibi olmak için çare aradıkları görülür. Halbuki Boğaç Han anlatmasında bu durum, bir eksiklik ve bundan dolayı da bir ayıplamayla ilgili gösterilir. Boğaç Han anlatması bu özelliğiyle de diğer anlatmalardan oldukça farklı bir durum arz eder.

Anlatmada, ziyafetten geri dönen Dirse Han, hanımıyla yaptığı söyleşide

çocuksuz oluşlarının sebebini sorar ve bu sorgulama hanımını suçlayan, hatta ona hakaret etme seviyesine ulaşan bir nitelik kazanır. Ancak, Dirse Han'ın hanımı, kocasının içinde bulunduğu psikolojiyi anlar ve onun öfkeli halini gayet yumuşak karşılayarak, içinde buldukları durumdan birlikte ve nasıl kurtulabilecekleri gerektiği konusunda öğütte bulunur.

Çocuksuzluk için çare aramada yine toplumsal birlik ve bütünlük fikrinin ön plana çıkması söz konusudur. Boğaç Han anlatması bu noktada da diğer anlatmalardan ayrılır. Çeşitli hikaye ve masallarda dua etmek yoluyla veya tebdil-i kıyafetle dolaşmaya çıkılması ve bu sırada karşılaşılan Hızır, Pir vb. şahsiyetlerin yardımıyla çare bulunurken, Boğaç Han anlatmasında bu soruna "açları doyurmak, çıplakları donatmak ve borçluları borcundan kurtarmak" ve sonuçta da verilen bir ziyafet ve bu ziyafete katılan kişiler arasında bulunacak "bir ağzı dualının duası" sonucunda çare bulunur. Tabii ki, yapılan bu uygulamaların hepsi de toplumsal birlik ve bütünlük fikrini vurgulamaktadır.

Toplumsal bütünlüğün sağlanması için gayret sarf eden, varını-yoğunu bu uğurda harcayan Dirse Han ve hanımının çabaları sonuç verir ve sonuçta bir çocuk, oğul sahibi olurlar. Böylece Dirse Han aile bütünlüğünü, Oğuz boyu da toplumsal bütünlüğünü yeniden tesis eder. Üstelik Dirse Han sadece bir çocuk değil, Oğuz boyunun en çok ihtiyaç duyduğu bir oğul sahibi olur.

Anlatmanın ilk olay dizilerinin bu noktada bittiği ve bu noktaya kadar olan beş adımlık bir yapının tamamlandığı

görülmür. Boğaç Han anlatmasının bundan sonraki üç adımlık olaylar dizisi bireysel bütünlük hakkındadır.

Toplumda ve ailede eksikliği duyulan birey doğmuş, bir ölçüde birbiriyle ilişkili bu iki konudaki eksiklik giderilmiştir. Ancak, doğan çocuk toplumun ihtiyacını duyduğu özelliklere henüz sahip olmadığı için, toplumsal bütünlük tam olarak gerçekleşmemektedir. Kahramanımız henüz kendi bireysel bütünlüğünü sağlamadığı için toplumun onu kabul etmesi mümkün değildir. İşte bu sebeple de anlatma, bir sonraki aşamada devam etmek zorundadır.

Dirse Han'ın oğlu on dört, on beş yaşına gelmiş olmasına rağmen henüz bir ad alamamıştır. Ad, bir kişinin sosyalleşmesi, toplum içinde hayatta yer alabilmesi için gerekli ve herkes için vazgeçilmez önemi bulunan bir özelliktir. Bireysel bütünlük sağlamak veyahut da bir şahsiyet olabilmek için bireyin, herkesin ona hitapta kullanabileceği bir ada ihtiyacı vardır. Buna rağmen Dirse Han'ın oğlunun henüz bir adı yoktur. Çünkü Oğuz geleneğine göre bireyin ad alması da belli bir kurala bağlıdır. Bu kural da yine toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Oğuz boyu, sahip olduğu hayat tarzı gereği düşmanlarıyla sürekli bir mücadele halindedir. Bu mücadelede Oğuz'u oluşturanların birbirine güvenmesi, özellikle bir savaş sırasında çok önemlidir. Böylesine ciddi boyuttaki bir mücadelede yer alacak bireylerin ne derece güvenilir olduğunu daha önceden bilmek gerekmektedir. Bireyin, kendi toplumunu oluşturan diğer bireyler üzerinde güven duygusu oluşturacak zeka ve fizikî güce sahip olup, olmadığı savaş

sırasında değil, savaş öncesinde bilinmesi gereken bir özelliktir. Bir kişinin bu özelliğe sahip olup, olmadığı da ancak yapılacak bir sınavla belirlenebilir. Birey, ancak bu sınavda başarılı olduktan sonra güven oluşturacak ve bu güveni vermesi karşılığında da kendine uygun bir ad alacak ve toplum içinde de bu adla, bu unvanla çağrılacaktır. Bu geleneğin İslamiyet'e geçişten sonra değiştiğini, ancak Türk toplumunda bireylerin adları yanında aldıkları lakapların devam etmesinin ise, hâlâ aynı düşüncenin gelenek haline dönüşmüş bir şekli olarak günümüzde bile devam ettiğini söyleyebiliriz.

Anlatmanın ikinci gruptaki olaylar bütünü işte bu bireysel bütünlük ve onun toplumsal bütünlükle bağları üzerine kurulmuştur.

Bu kısım, Bayındır Han'ın her sene bir boğa ile deveyi güreştirdiği bilgisinin verilmesiyle başlar. Ancak güreşin yapılacağı yerde Dirse Han'ın henüz ad almamış, on dört, on beş yaşlarındaki oğlanlığı arkadaşlarıyla oynamaktadır. Kendisine kaçması için uyarıda bulunulmasına rağmen kaçmayıp, boğa ile mücadele etmeyi tercih eden oğlan, boğanın alınına yumruğunu dayayıp onu meydana sürükleyerek ilk önce fizik gücünü ortaya koyar, sonra da, yumruğu ile ona destek olacağına, yumruğunu aniden çekip boğayı yere yıkabileceğini düşünüp uygular ki bu da onun, zeka gücünü ispatlamasıdır. Oğlan bu iki hareket sonunda boğayı alt eder. Hayvan sürüle riyle geçinen bir toplumun geleneklerine göre fizik ve zeka gücü bir boğa karşısında sınava sokulan delikanlı, sınavdan başarıyla çıkınca, yine geleneklere uy-

gun bir şekilde Dede Korkut tarafından kendisine verilecek bir ad almaya hak kazanır. Verilen ad, gösterilen başarıyı yansıtır. Delikanlı sadece ad almakla kalmaz, yaşını da Allah, beylik ve tahtı da, Dede Korkut'un tavsiyesine uygun şekilde hareket eden babası ve Bayındır Han verir. Bütün bunlar bireysel bütünlüğün sağlanması sonucu toplumla bütünleşme, toplum içinde belli bir şahsiyet ve hüviyette yer alma haklarına sahip oluş ve toplum bütünlüğünün sağlanmasının örnekleridir.

Asıl konudan biraz ayrılsak da şu noktaya işaret etmenin yararlı olacağını düşünüyorum. Anlatma içindeki geleneksel sayılabilecek bu türden uygulamalar, farklı şekillerde olsa da günümüzde de devam etmektedir. Eskiden beri devam ettirilen çıraklık ve belli bir süre hizmet ettikten sonra kendini ispat eden çırağın, ustalık beratı veya belgesi kazanması bu durumla benzerdir. Aynı şekilde, günümüzde verilen çağdaş eğitim sonucunda zeka gücünün yeterli olduğunu ispatlayan kişilerin aldıkları eğitime uygun bir diploma almaları da aynı türden bir uygulamadır. Boğaç Han anlatmasında kahramanımıza beylik ve taht verilmesi ile çalışma hayatımızdaki geleneklere göre çırağa "hilat" giydirerek "ustalık", öğrenciye "cüppe" giydirek diploma verilmesi ve bu suretle onların toplum hayatına yararlı bireyler olabileceklerini bildirmek birbirine çok uzak olmayan uygulamalardır.

Boğaç Han anlatmasının iki ayrı bütünden oluşan yapısı, aile ile toplum, bireyle toplum arasındaki eksikliklerin giderilmesiyle yeniden işlerlik kazandırılan bir bütünlük kazanmıştır. Anlat-

manın ilk yarısı da burada tamamlanır.

Anlatmada ikinci kısım esas itibarıyla birey ve aile arasındaki ilişki ve bu ilişkinin sonucu olan birey, aile ve toplum birlik ve bütünlük fikri üzerine kurulmuştur. Bireyler toplum içinde yalnız başlarına yer alma hakkına sahip olsalar da, anlatmanın başında vurgulanan aile ve toplum arasındaki bütünlük fikrinden kaynaklanan ilişki farklı bir seviyede bu kısımda yeniden ele alınır.

Hem Dirse Han, hem de Boğaç Han erkek bireyler olarak Oğuz toplumunda yer alma hakkına sahip oluşlarının çoşku ve neşesi içindedir. Ancak Oğuz toplumunun temelini oluşturan aile kavramı konusunda üstüne düşeni yerine getirmede ikisi de yetersiz kalmaktadır. Ne Dirse Han oğluna karşı babalık görevini, ne de Boğaç Han babasına karşı evlatlık görevini tam olarak yerine getirmekte, her ikisi de birbirinden bağımsız bireyler gibi durmaktadır. İşte bu durum da onların aile kavramı etrafında birleşip, bir bütün oluşturmalarını engellemektedir. Hem baba, hem de oğulun yetersizlikleri, babanın kırk yiğidinin kiskançlık duygularıyla artırılıp, bir kriz noktasına taşınmaktadır. Yaratılan bu kriz, bireysel bağımsızlık ve üstün olma duygularının kamçılanmasıyla babanın, oğulu öldürmeye teşebbüs etmesine kadar tırmandırılır. Dirse Han oğlunu ava davet ederken onu hâlâ bir evlat olarak görmemekte, aksine onu kendisine rakip olabilecek seviyede bir “erkek”, bir birey olarak görmektedir. Boğaç Han, babasının düşüncelerinden habersiz olsa da, babasının yanında bir evlattan daha çok bir Oğuz beyi veya erkeği gibi durmaktadır. Ortaya çıkan resim ise, bu iki erke-

ğin aile kavramından uzak, tamamen kendi bireysel bağımsızlıklarının tadını çıkarmaya yönelik olduklarını göstermektedir.

Bu noktada psikoanalitik yaklaşımlara göre yapılan, Dirse Han'ın oğlunu öldürme girişiminin “Oedipus Kompleksi” olduğu iddiasına kısaca değinelim. Oedipus kompleksinde oğulun doğumu sırasında ortaya çıkan, hatta doğum öncesine uzanan bir “kehanet” söz konusudur. Buna göre, doğacak çocuğun, ki bu çocuk genellikle gayri meşru bir ilişki sonucu doğacaktır, babasını öldürüp veya hut da tahttan indirip, annesiyle evleneceği ve kral olacağı ileri sürülür. Baba, bu duruma engel olmak istese de, başarılı olamaz ve kehanet gerçekleşir.

Boğaç anlatmasında böyle bir kehanet söz konusu olmadığı gibi, Boğaç son derece meşru, hatta doğması kesinlikle gerekli bir çocuktur ve baba da bu konuda son derece isteklidir. Boğaç anlatmasında söz konusu edilebilecek tek şey Boğaç'a atılan iftiradır ki, bu da son derece doğal bir durumdur. Anlatma bu noktada anlatıcının hedeflediği noktaya yönelik bir kurguya sahiptir. Bu hedef de, baba ve oğulun, aile kavramı içinde birbirlerine karşı duymaları gereken sorumluluktur. Anlatıcı, bu duyguyu olabilecek en yoğun bir şekilde dinleyicisine hissettirmek amacındadır. Bu amaca en uygun yöntem ise, oğula atılan iftira ve bu sayede babayla oğul arasındaki ilişkiyi olabilecek en kötü noktaya götürüp, oradan geriye getirerek bir çözüme kavuşturmasıdır.

Dirse Han'la oğlu Boğaç Han'ın karşı karşıya getirilmelerini bireysellik açısından farklı bir şekilde daha açıklamak

gerekmektedir. Oğuz hayatında bireyler çok güçlü birer savaşçı olmak zorundadır. Zaten Boğaç'ın ad alışı sırasında bu olgu çok renkli bir şekilde vurgulanmıştır. Oğuz hayat tarzı, bir taraftan bireyin bağımsızlığını ve kendi toplumundan diğer bireylerle sürekli bir yarışma halinde olmasını desteklemekte ve gerekli kılmaktadır. Bireyin kendine olan güveni ve bireysel bağımsızlığına düşkünlüğünün artırılması ve böylesine güçlü bireylerden oluşan bir orduya sahip olma Oğuz boyunun sahip olduğu hayat tarzı için vazgeçilmezdir. Çünkü bu tür bireylerden oluşan bir ordu yapacağı her savaştan kesin bir başarı ile çıkacaktır. Diğer taraftan, bireyin kendi bağımsızlığına düşkünlüğü ve kendi toplumundan olanlarla yarışması dış tehlikelerle mücadelede noktasında, birlik ve bütünlük halinde hareket etme şekline dönüşmekte ve bireysel kabiliyetler asıl amaç olan toplumsal başarılar için birleşmektedir.

Anlatmada hem Dirse Han, hem de Boğaç Han bireysel bağımsızlıklarının aile ve Oğuz toplumu içinde gerekli bütünlük fikri etrafında kenetlenmeleri gerektiğinin farkında olmadıkları için birbirleriyle çatışmaya girmekte ve baba, kendi canından gelen oğlunu, sırf bu bireysel bağımsızlık anlayışının getirdiği rekabet düşüncesiyle ormanda tuzağa düşürüp, ağır yaralı olarak bırakmakta, hatta hanımı oğlunu sorduğunda bile duyarsız hareket etmektedir. Böylece, anlatmanın ikinci bölümündeki olaylar dizisinin ilk kısmı tamamlanmaktadır.

Anlatmanın ikinci bölümündeki, ikinci grup olaylar dizisi, Dirse Han'ın hanımının oğlunu, kocasının yanında gö-

rememesi üzerine sorgulamaya başlaması ve Boğaç'ı aramaya gitmesiyle başlar.

Anlatmada Dirse Han'ın hanımı, çok fazla rolü olmayan biri gibi gözükse de, aslında, çıkan her sorundan kurtulma ve anlatmanın temel fikri olan birlik ve bütünlük fikirlerinin vurgulanması tamamen bu kadının düşünce, tavsiye ve davranışları sayesinde gerçekleşmektedir. Bir bakıma, Oğuz aile ve toplum hayatında kadının yeri ve önemi ve de görünmeyen bir el gibi her şeyi düzenleyen asıl kişi veya kişilerin Oğuz kadınları olduğu, kısacası Oğuz aile bilinci ve aile kavramı bu kadın etrafında yoğunlaştırılmıştır.

Dirse Han'ın duyarsızlığına karşı, oğlu için, başka bir ifadeyle aile bütünlüğü için çırpınan bir anne söz konusudur. Böyle bir anne, tabii ki, oğlunun canını kurtarmak için her şeyi yapacaktır. Anlatmanın bu kısmında Hızır vb. gibi dinî hüviyeti bulunan kişilerin de yer alması anlatmaya dinî çerçeve sağlama, İslam inancıyla yeni tanışan Oğuz toplumunun bu konudaki düşüncelerini güçlendirme ve hatta İslam öncesi bazı sağıltma usullerinin İslamî kisveye bürünmüş şekli olarak değerlendirilmelidir.

Boğaç'ın almış olduğu yaralardan kurtulup, iyileşmesi konusunda Türk düşüncesinin üç temel prensibinin kullanıldığı görülür. Anne şefkat ve gayreti, dinî inanç ve teslimiyet ve de çevre veya doğa bilinci. Bu üç güçlü unsurun birleştirilmesinden yapılan merhem, Boğaç'ı yeniden eskisi kadar güçlü bir birey yapmaktadır. Ancak Boğaç, daha önce önemsemediği bazı şeylerin farkına var-

mıştır. Daha önce sadece kendi bireysel bağımsızlığının keyfini süren Boğaç, şimdi anne ve aile sevgisini, dinî inançlara bağlılık duygusunu ve doğa ve çevrenin önemini kavramıştır. Kendisinin bir birey olarak ailesinden ve aile bütünlüğünden ayrı olamayacağını kavrayan bu bireyin yeni bir hayata başlaması gerekmektedir. Anlatmanın son olay bütününe de buradan bir geçiş söz konusudur.

Dirse Han daha tam olarak ne olduğunu anlamış değildir. Onun bir baba bilincinden uzak oluşu, kırk yiğidi tarafından tutsak edilip, düşmana satılmak üzere götürülmesine sebep olur. Dirse Han hâlâ anlatmanın başında Bayındır Han tarafından kara otağa oturtulan bir birey olma konumundan çok farklı bir yerde değildir. O, sadece kendi bireyselliğinin tadını çıkarmaya çalışan bir kişi olarak kalmayı tercih etmekte, aile ve toplum bütünlüğünün önemini kavramakta gecikmektedir. Tutsak olarak götürülürken bile tam olarak ne olduğunu idrak edemez.

Diğer taraftan, aile bütünlüğünü korumada kararlı bir tavır sergileyen Dirse Han'ın hanımı ise, kocasının başına gelenleri öğrenince, daha önce oğlunu kurtarmak için çırpınırken, şimdi de kocasının derdine düşer, ancak bu defa yalnız değildir. Aile ve toplum bütünlüğünün önemini kavrayan oğluyla birlikte ve kocasını kurtarmaya gitmesi için oğlunu ikna etmede zorlanmaz.

Boğaç, babasını kurtarmak için gider. Ancak aile bütünlüğünden uzak, tamamen kendi bireyselliğinin şuarsuzluğu içinde hareket eden Dirse Han, oğlunu oraya geliş amacından vazgeçirmeyi

dener. Baba, oğul karşılaşması, birinci seferde olduğu gibi, kendi bireyselliklerinin peşinde koşan iki erkeğin rekabeti şeklinde başlarsa da, en azından bireyselliğin aile bütünlüğünü bozan değil, onu tesis etmeye yönelik olduğunun bilincindeki Boğaç'ın gayretiyle farklı bir şekilde biter. Başka bir ifadeyle, bu ikinci karşılaşma baba oğul bütünlüğü ve aile bütünlüğü bireysel rekabete galip gelir. Aile bütünlüğünü sağlayan baba, oğul kısa sürede hainleri alt ederek toplumsal bütünlüğü de yeniden kurmayı başarırlar ve bu noktada yapılan ve bütün Oğuz'un başta vurgulanan toplumsal bütünlüğünü yansıtan yeni bir kutlama veya toy ile anlatma son bulur.

Sonuç olarak, Boğaç Han anlatması birinci kısmında toplum, aile ve bireyin birlik ve bütünlüğünün sağlanmasının önemini ve yöntemlerini, ikinci kısımda ise, birey, aile ve toplumsal birlik ve bütünlüğün önemini ve bunu gerçekleştirmenin yollarını öğreten ve gösteren bir anlatmadır.

Dede Korkut Kitabı, sadece geçmişte yaşamış kahramanların başarı anlatmalarını içeren bir kitap olarak değil, aynı zamanda, günümüz Türk toplumuna hayatın farklı yönleri hakkında en güzel örneklerle açıklamalar getiren bir kitap olarak değerlendirilmelidir. Eğer her defasında bu amaçla okunur ve kipta örneklerin anlamları üzerinde biraz daha fazla düşünülürse, Dede Korkut Kitabı çağdaş Türk insanının hayatında gerçek değerini bulacaktır.

NOTLAR

¹ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı 1, TTK Basımevi, Ankara 1958.